

Nr. 12 (206) / 2022
Indexat în
CEEOL și ROAD

Supliment al revistei „Impact strategic”

COLOCVIU STRATEGIC

UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE APĂRARE „CAROL I”
CENTRUL DE STUDII STRATEGICE DE APĂRARE ȘI SECURITATE

DOI: 10.53477/1842-8096-22-12

RĂZBOIUL DIN UCRAINA ȘI IMPLICAȚIILE LUI ASUPRA MODULUI DE ABORDARE A OPERAȚIILOR DE LUPTĂ ÎN DOMENIUL TERESTRU

Claudiu Valer NISTORESCU

Ukraine's War and Its Implications for the Approach of the Land Combat Operations

Abstract: The day of 24th February 2022 is marking the start of a conventional military operation, having proportions unseen in Europe since the end of World War II. The Ukraine's conflict remembers the whole world both about the peace fragility and how the destructive actions of capable and lethal peer enemies could be. The approaching of the military operations in Ukraine offers valuable information about the contemporary character of war. Therefore, western armies must reconsider the way in which those types of military operations are conducted. The main goal of this study is to identify several factors that generate the need to adjust combat operations as well as finding possible directions for those adjustments.

Keywords: combat operations, doctrinaire and operational implications, weapon systems, urban environment, will to fight.

Războiul din Ucraina și implicațiile lui asupra modului de abordare a operațiilor de luptă în domeniul terestru

Rezumat: Ziua de 24 februarie a anului 2022 marchează declanșarea unei operații militare convenționale la o scară și intensitate nemaîntâlnite pe teritoriul Europei din timpul celui de Al Doilea Război Mondial. Conflictul din Ucraina amintește lumii cât de fragilă poate fi pacea și, deopotrivă, cât de distructive sunt acțiunile unor oponenți care au angajat în luptă forțe de valoare comparabilă suficient de determinați și cu capabilități militare letale. Modul în care aceste operații militare sunt executate ne oferă informații valoroase despre caracterul războiului contemporan iar, în acest context, armatele statelor vestice trebuie să își reconsidere modalitatea în care acestea sunt abordate. Obiectivul principal al analizei realizate îl constituie identificarea unor factori care determină ajustări la nivelul operațiilor de luptă armată, precum și posibile direcții în care acestea trebuie realizate.

Cuvinte-cheie: operații de luptă, implicații doctrinare și operaționale, sisteme de armament, mediu urban, voința de a lupta.

Introducere

Concentrarea masivă de forțe rusești la granița cu Ucraina, în lunile premergătoare invaziei, a oferit indicii privind creșterea probabilității executării de către Federația Rusă a unei operații militare la scară largă, cu scopul cuceririi statului vecin sau cel puțin a unor teritorii ale acestuia.

Experții occidentali din cadrul *Institutului pentru studiul războiului*, analizând informațiile existente referitoare la modul de dispunere a forțelor rusești și capabilitățile acestora, au identificat posibile scenarii și cursuri de acțiune privind desfășurarea ostilităților. Astfel, în luna februarie a anului 2022, opțiunile Federației Ruse includeau:

- retragerea forțelor de la granița cu Ucraina, ca urmare a renunțării acesteia la aspirațiile sale de a

aderă la NATO;

- executarea unei intervenții militare limitate pentru sprijinul separatiștilor din regiunea Donbas;

- executarea unei operații militare complexe care să vizeze atât cucerirea regiunii Donbas și crearea statelor „marionetă” Donetsk și Lugansk, cât și cucerirea principalelor porturi ucrainene de la Marea Neagră pentru realizarea unui coridor terestru între Crimeea, Donbas și regiunea separatistă transnistreană;

- executarea unei campanii militare la scară mare, incluzând mai multe operații majore destinate ocupării statului ucrainean (Kagan și alții 2021, 18).

În ciuda riscurilor existente în situația unei invazii destinate cuceririi unui stat cu o populație de aproxi-

Claudiu Valer NISTORESCU este cadru didactic și doctorand în domeniul Științe Militare în cadrul Universității Naționale de Apărare „Carol I” din București (e-mail: nistorescu_claudiu@yahoo.com).

mativ 44 milioane de locuitori și având al doilea teritoriu ca mărime din Europa, Putin optează pentru ultima variantă. Expunerea detaliată a planurilor așa-numitei *operațiuni militare speciale* nu a descurajat declanșarea ei (Kagan și alții 2021, 18-30).

Eșecul operației ofensive pentru cucerirea capitalei și retragerea grupării de forțe terestre din zona Kievului a transformat *blitzkrieg*-ul rusesc inițial într-un război de uzură, pozițional și metodic. Ocuparea întregii țări și înlocuirea guvernului ucrainean părea un deziderat greu de realizat pentru Federația Rusă după prima lună a conflictului, fapt ce a determinat ajustări semnificative ale obiectivelor politice și, implicit, ale celor militare, obiective care încă de la început au fost destul de ambigue. Astfel, în ciuda estimărilor decidenților politico-militari și a comandanților ruși, Kievul nu a căzut în 96 de ore. Rezistența și determinarea forțelor armate ucrainene au fost acerbe, fiind dublate de ingeniozitate în executarea operației de apărare (Watling și Reynolds 2022b, 2). Majoritatea specialiștilor militari vestici au înaintat aceleași estimări în ceea ce privește capacitatea de răspuns a forțelor armate ucrainene. În opinia acestora, încercuirea și cucerirea orașului Kiev, considerat centru de greutate strategic al ucrainenilor, era doar o chestiune de zile (Davies 2022).

Insuccesul planului inițial a fost cauzat, în mare parte, de unele ipoteze de planificare eronate referitoare la coeziunea apărării și determinarea popoului ucrainean de a se mobiliza într-un efort național pentru respingerea agresorului (Jones 2022). La aceasta se adaugă disfuncționalități ale modului în care operațiile militare au fost planificate, pregătite și executate de către forțele rusești. Configurarea nepotrivită a structurilor tactice de forțe terestre, sistemul de comandă și control greoi, lipsa unor informații oportune, moralul scăzut al forțelor și logistica defectuoasă au dus la neîndeplinirea condițiilor decisive necesare atingerii obiectivelor și, finalmente, au generat atingerea punctului culminant al ofensivei rusești (Kofman și Lee 2022).

Chiar și după ajustarea obiectivelor inițiale, forțele armate ale Federației Ruse nu au atins o superioritate decisivă, care să le permită obținerea succesului în operațiile din estul și sudul țării. Mai mult, începutul lunii septembrie a marcat debutul contraofensivei ucrainene, materializată într-un real succes în zona Harkov, concomitent cu lovirea sistematică a liniilor de comunicații rusești în zonele Herson și Zaporojie.

Având în vedere toate aceste aspecte și ținând cont că acest conflict, desfășurat în vecinătatea țării noastre, este departe de a fi încheiat, considerăm oportună realizarea unei analize care să aibă drept obiectiv principal identificarea unor posibile implicații doctrinare și operaționale la nivelul operațiilor de luptă contemporane în domeniul terestru. Din ferici-re, experiența armatelor vestice în domeniul operațiilor de luptă la scară extinsă este modestă. Focu-

sarea, pentru aproape două decenii, asupra operațiilor de *contrainsurgență/counterinsurgency* în Irak și Afganistan a determinat, justificabil de altfel, trecerea în planul secund a primului tip de operații. Totuși, probabilitatea materializării unui conflict armat pe teritoriul european a crescut considerabil după anexarea Crimeii din 2014 și, de aceea, reconsiderarea modului de abordare a operațiilor de luptă a devenit și trebuie să rămână o prioritate pentru armatele occidentale.

Analiza are la bază următoarele întrebări de cercetare:

- Care sunt factorii generatori ai nevoii reconsiderării modului de abordare a operațiilor de luptă în domeniul terestru, din perspectiva conflictului armat din Ucraina?

- În ce direcții armatele vestice trebuie să facă ajustări pentru a răspunde cerințelor impuse de caracterul operațiilor de luptă contemporane, așa cum este el evidențiat de conflictul ruso-ucrainean?

În încercarea de a răspunde acestor întrebări am analizat o serie de studii și rapoarte de cercetare ale unor institute și centre de cercetare occidentale cu valoare recunoscută în domeniu. Informațiile privind desfășurarea operațiilor provin din surse credibile, precum NATO și alte instituții ale statelor membre etc. Opiniile unor experți în domeniul militar și de securitate constituie, de asemenea, puncte de plecare în evaluarea realizată.

Având în vedere faptul că acest conflict este în desfășurare, trebuie să subliniem faptul că anumite date și informații nu sunt disponibile, din motive ce țin de securitatea informațiilor. Mai mult, ele pot fi alterate ca efect al operațiilor informaționale desfășurate de ambele părți combatante.

Aspecte ce impun reconsiderarea modului de abordare a operațiilor de luptă din perspectiva conflictului ruso-ucrainean

Tranziția, în plan mental, de la contrainsurgență la operații de luptă

În ultimele două decenii, majoritatea statelor membre NATO au dislocat forțe în teatrele de operații din Irak și Afganistan, respectivele contingente fiind angajate în așa-numitele *conflicte de intensitate mică/low intensity conflict*. În cadrul operațiilor executate, contrainsurgența a constituit principalul factor care a determinat tacticile, tehnicile și procedurile de operare ale structurilor tactice de forțe terestre. În consecință, comandanții militari și subordonații lor sunt, astăzi, construiți mental pentru a răspunde mai degrabă provocărilor generate de acest tip de conflict, decât celor specifice operațiilor de luptă convenționale. Această realitate este normală și justificabilă, misiunile respective constituind efortul militar principal al statelor implicate. De exemplu, participarea țării noastre la misiunea internațională din Afganistan, între anii 2002-2021, a presupus angajarea a peste 32.000 de militari, incluzând 37 de rotații de câte ș-

se luni fiecare (Ministerul Apărării Naționale f.a.).

Amploarea operațiilor specifice conflictelor de intensitate mică a presupus întrebuintarea unor structuri tactice de nivel batalion sau brigadă, dislocate, de multe ori, într-o configurație adaptată nevoilor operaționale. Acest fapt a afectat în timp capacitatea forțelor terestre de a executa operații de luptă la scară mare cu structuri de nivel brigadă, divizie sau corp de armată. SUA, principalul furnizor de forțe în teatrele de operații din Irak și Afganistan, a identificat această problemă și a evidențiat nevoia evaluării ei, în scopul creșterii abilității structurilor de forțe de a executa astfel de operații. Una dintre cerințele esențiale pentru realizarea acestui deziderat este tranziția, în plan mental, de la contrainsurgență la operații de luptă convenționale (Scrogin 2019, 19-20).

Operațiile de contrainsurgență au fost executate în condițiile deținerii unui avantaj semnificativ al forțelor aliate în toate domeniile. Mai mult, tempoul scăzut, angajarea unor structuri de valoare mică și capacitățile reduse ale inamicului au facilitat succesul operațiilor, fără experimentarea unei rate mari a pierderilor. Spre deosebire, operațiile de luptă convenționale, caracterizate de un grad ridicat de haos, incertitudine și fricțiune, presupun alternarea poziției de avantaj între două forțe relativ egale și înzestrare cu mijloace extrem de letale. Violența este la un nivel ridicat și pierderile în luptă sunt semnificativ mai mari, uneori fiind chiar catastrofale.

Conflictul din Ucraina scoate în evidență natura războiului convențional. Ciocnirile și bătăliile intense dintre forțele rusești și cele ucrainene, în urma cărora au rezultat victime multiple, sunt dovezi ale letalității crescute a câmpului de luptă contemporan. Amintim aici distrugerea unei coloane rusești de aproximativ 100 de blindate în zona localităților Irpin și Bucha, fapt ce a avut consecințe profunde asupra puterii de luptă a forțelor din respectiva arie de operații, inclusiv moralul acestora (Bowen 2022).

Luând în considerare aceste aspecte, apreciem că, la nivelul armatelor vestice, trebuie realizată în mod susținut și conștient o tranziție în plan mental, în scopul unei adaptări eficiente și rapide la cerințele operațiilor de luptă convenționale. Astfel, comandanții structurilor tactice trebuie să fie conștienți atât de probabilitatea producerii unui număr mare de victime, cât și de limitările sau insuficiența mijloacelor de evacuare medicală pe cale aeriană. Tehnologiile înalte care asigurau superioritate în plan informațional în cadrul contrainsurgenței pot fi neutralizate de către capacitățile inamicului. Măsurile de control ale operației nu pot fi întotdeauna implementate conform planului și, de aceea, exercitarea *comenzii misiunii* până la cel mai mic nivel este necesară. Experimentarea unor pierderi umane semnificative generează frustrare și, în consecință, crește riscul represaliilor asupra populației civile. Acest fapt poate cauza un impact negativ la nivelul operației, de notorietate fiind exemplul crimelor de război din localitatea

Bucha (John și alții 2022).

Comandanții structurilor de nivel tactic trebuie să conștientizeze aceste riscuri și să întreprindă din timp măsuri pentru limitarea lor. De asemenea, ei trebuie să țină cont că intensitatea acțiunilor afectează grav psihicul uman și, în consecință, voința de a lupta a militarilor. Leadershipul defectuos, instruirea deficitară, disfuncționalitățile logistice și lipsa motivației reprezintă factori care contribuie la degradarea treptată a puterii de luptă a structurii tactice (Dickinson 2022). În acest sens, comandanții trebuie să fie pregătiți, în primul rând mental, pentru a face față acestor provocări specifice operațiilor de luptă.

Abordarea directă versus abordarea indirectă

Clausewitz, principalul teoretician al abordării directe a operațiilor, susținea că „totul trebuie dirijat spre bătăliile decisive cu unicul scop al distrugerii armatei inamice prin atacuri frontale” (Freedman 2020, 264). Având în vedere caracterul războiului de la acea vreme, opinia teoreticianului prusac poate fi considerată justă, această cerință fiind integrată la nivelul operațiilor militare de către majoritatea armatelor. Posibilitățile reduse de manevră ale forțelor, inexistența capacităților de lovire la distanțe mari, inconsistența operațiilor în adâncime și lipsa informațiilor oportune conduceau inevitabil spre acea confruntare directă și decisivă, teoretizată de către Clausewitz.

Pe de altă parte, Liddell Hart, în urma unei analize atente a confruntărilor directe din Primului Război Mondial, se opune abordării directe și ajunge la concluzia că o abordare indirectă a operațiilor poate asigura mai multe șanse de a obține victoria, având chiar și costuri mai scăzute. Teoria lui Hart este îmbrățișată și implementată treptat, la nivel conceptual, de către armatele vestice, constituind punctul de plecare a *abordării manevriere a operațiilor/manoeuvrist approach to operation*. Conceptul subliniază nevoia lovirii inamicului mai degrabă în plan psihic, decât în plan fizic, cu scopul afectării înțelegerii, coeziunii și voinței de a lupta a acestuia (NATO 2022, 37).

Necesitatea unei operații decisive nu este eludată de această abordare manevrieră a operațiilor. Aceasta pune accent pe importanța modelării spațiului de luptă pentru maximizarea șanselor de succes în cadrul confruntării decisive. Forțele armate ucrainene au conștientizat ineficiența unei abordări directe a operațiilor, în momentul declanșării ofensivei rusești. Cel mai probabil, având în vedere disproporționalitatea resurselor, nici nu ar fi fost posibil să stopeze înaintarea inamicului printr-o astfel de abordare. Astfel, comandanții militari au optat pentru o apărare flexibilă, mobilă și concentrată în punctele-cheie ale terenului, în scopul obținerii unui avantaj tactic.

Pe direcția de efort Belarus-Kiev, cedarea spațiului pentru a câștiga timp, dar și pentru a absorbi șocul și energia acțiunilor ofensive ale grupurilor tactice de luptă rusești, s-a dovedit a fi tactică adecvată. Cursurile de apă au fost integrate inteligent în siste-

mul de apărare. Distrugerea trecerilor permanente peste acestea, inundarea controlată a terenului sau creșterea deliberată a debitului râurilor au contribuit la reducerea mobilității forțelor terestre rusești și a permis crearea unor zone de angajare unde acestea au fost lovite de focul precis al artileriei și al *sistemelor de aeronave fără pilot la bord/unmanned aircraft system* (Spencer și Collins 2022). Renunțând la clasică apărare pe poziții, ucrainenii și-au creat premisele pentru obținerea succesului în bătălia pentru capitală.

Rezistența forțelor ucrainene în Mariupol a avut ca efect polarizarea și blocarea unor resurse importante ale rușilor în zonă. Acest fapt a oferit suficient timp pentru organizarea apărării Kievului și stabilizării frontului în zonele de nord-est, est și sud, chiar dacă a presupus „sacrificarea” forțelor încercuite.

Un alt exemplu edificator referitor la abordarea indirectă a operațiilor îl constituie pregătirea contraofensivei din regiunile Herson și Zaporojie. Lovirea sistematică a liniilor de comunicații rusești cu ajutorul sistemelor de rachete tactic-operative HIMARS a degradat treptat puterea de luptă a trupelor concentrate în zona respectivă, afectându-le deopotrivă componentele fizică și morală. Scăderea constantă a puterii de luptă a forțelor rusești concentrate în această zonă, precum și indiciile privind pregătirea unei operații ofensive de către ucrainenii, a determinat comandanții militari ruși să redisloce cantități semnificative de forțe și mijloace. Finalmente, această abordare a operațiilor a facilitat obținerea succesului în operațiile ofensive executate în regiunea Harkov de către forțele ucrainene.

Deși abordarea manevrieră a operațiilor este un fundament al doctrinei pentru operațiile terestre desfășurate la nivel NATO, implementarea principiilor acesteia nu este întotdeauna simplă. De multe ori, obținerea succesului în cadrul unei operații majore presupune sacrificarea unor obiective de nivel tactic, în scopul creării unor noi oportunități și lovirii ulterioare a vulnerabilităților inamicului. În acest sens, apreciem că doar prin înțelegerea și internalizarea acestor cerințe, de către comandanții militari de la toate nivelurile, se creează condițiile potrivite exercitării eficiente a acesteia. Avantajele unei abordări indirecte a operațiilor și contribuția la obținerea succesului sunt puse în evidență de modul în care forțele ucrainene și-au proiectat și executat operațiile militare.

Structura și compoziția forței

Având în vedere angajarea intensă și la scară mare a forțelor terestre în conflictul ruso-ucrainean, organizarea pentru luptă a acestora constituie un punct de interes pentru armatele occidentale. În rândurile ce urmează vom analiza câteva probleme referitoare la structura și compoziția forțelor terestre angajate la nivelul tactic al operațiilor. Departate de a realiza un studiu complet, dorim să atragem atenția asupra

unor aspecte și detalii care pot fi esențiale în ceea ce privește desfășurarea operațiilor militare.

Referindu-ne la grupările de forțe terestre ale rușilor, trebuie să facem precizarea că structurile de tip *batalion tactic de luptă/battalion tactical group* prezintă coloana vertebrală a acestora și, în același timp, instrumentul de măsură al capacității de luptă și operativității existente la un moment dat (Kofman și Lee 2022).

Dezvoltarea acestor capacități tactice este un rezultat al reformelor la nivelul forțelor terestre rusești, demarate în urma războaielor cecene și conflictului din Georgia. În scopul obținerii unei puteri de luptă crescute, dar și înlăturării unor limitări și constrângeri logistice și de personal, aceste entități tactice, bazate pe structura unui batalion de infanterie (medie sau grea), primesc o serie de atașări, de regulă incluzând: 1-2 companii de tancuri, 1-2 baterii de tunuri obuziere sau aruncătoare de proiectile reactive, 1 companie de cercetare prin luptă, 1 companie de geniu luptă, capacități UAV și EW, structuri logistice suplimentare (Grau și Bartles 2022). Soluția s-a dovedit eficientă în conflictele din anul 2014 din regiunea Donbas și, de aceea, dezvoltarea acestor batalioane tactice a fost continuă, Federația Rusă declarând în 2019 că deține aproximativ 135 de astfel de unități (Ramm 2019, 25). Deși, din punct de vedere teoretic, aceste demersuri au avut drept scop obținerea unei structuri flexibile și letale în cadrul operațiilor la scară mare, întrebuintarea lor a generat o serie de probleme rușilor. Constituirea acestor batalioane tactice de luptă a afectat semnificativ atât abilitatea structurilor generatoare de a le coordona acțiunile, cât și capacitatea de a executa operații de modelare în sprijinul acestora. De multe ori aceste grupuri tactice de luptă au fost introduse în luptă independent, puterea lor de luptă fiind diminuată treptat, fără a contribui semnificativ la atingerea obiectivelor eșalonului superior (Kagan și alții 2022).

Insuficiența infanteriei, îndeosebi a elementelor care să execute misiuni debarcate, a afectat în mod grav operațiile manevriere ale forțelor rusești. În acțiunile ofensive pentru cucerirea Kievului, batalioanele tactice de luptă rusești nu au dispus de infanteria necesară pentru realizarea misiunilor de cercetare, supraveghere și pază, blocarea și ocuparea unor puncte-cheie ale terenului. Acest lucru a avut consecințe dezastruoase asupra structurilor blindate care au fost surprinse în ambuscade, în special în mediul urban, aspect pe care îl vom trata ulterior.

O altă problemă majoră identificată referitoare la compoziția forțelor terestre rusești o reprezintă utilizarea în operații de luptă a *Gărzii Naționale a Rusiei/Rosgvardia*. Aceste forțe, deși destinate inițial pentru realizarea securității în zona de spate, au fost introduse în luptă pentru a compensa pierderile suferite de către forțele convenționale. Echipate și instruite mai mult pentru gestionarea unor revolte ale civililor și pentru impunerea ordinii publice, unitățile Găr-

zii Naționale au suferit pierderi considerabile. Retragerea lor din luptă, pe direcția de efort Belarus-Kiev, a congestionat și mai mult căile de comunicații și a contribuit la degradarea moralului forțelor regulate.

În concluzie, considerăm oportun a sublinia câteva aspecte referitoare la constituirea forțelor. Având în vedere limitarea de resurse, specifică majorității organizațiilor militare statale (îndeosebi în ceea ce privește factorul uman), demersurile întreprinse pentru obținerea unor structuri optimizate, cu capacitate și operativitate sporită, nu sunt neobișnuite, inclusiv pentru statelor membre NATO. Totuși, constituirea unităților tactice de tip *grup de luptă/battle group* trebuie să țină cont de particularitățile situației, capacitățile inamicului, obiectivele stabilite, încadrarea în timp și spațiu a operației. Respectarea principiului *building blocks*, care asigură premisele ca eșalonul superior să modeleze și să sprijine operațiile unităților subordonate, trebuie să rămână un reper în constituirea forței, indiferent de tipul de operație. În cadrul structurilor tactice de arme întrunite, menținerea unei cantități suficiente de infanterie este esențială atât din punct de vedere al raportului de forțe la nive-lul întregii structuri, cât și ca număr efectiv al soldați-lor. Angajarea în operație a unor forțe a căror destinație principală nu este lupta armată trebuie să se facă cu limitări și ținând cont de echiparea și pregătirea respectivelor unități.

Noi sisteme de armament și letalitatea crescută a acestora

Conflictul ruso-ucrainean a creat condițiile pentru testarea eficienței în luptă a unor noi sisteme de armament. Ambele părți etalează armamente și echipamente militare de înaltă tehnologie și încearcă să obțină avantaje tactice și/sau operative prin utilizarea acestora. Noile sisteme de armament, fără îndoială, contribuie la conturarea caracterului războiului și modelează doctrinele armatelor. De aceea, a-cest aspect interesează în mod direct, mai ales din perspectiva înzestrării multor armate vestice cu sisteme de armament similare.

Sunt de notorietate sistemele de armament moderne furnizate ucrainenilor de către state membre NATO. Sistemul de rachete antitanc dirijate FGM-148 Javelin, în variantă portabilă, și dronele de proveniență turcească erau deja în înzestrarea forțelor armate ale Ucrainei în momentul declanșării conflictului. Așa-numitele „drone kamikaze” (Switchblade 300) furnizate de SUA și care fac parte dintr-o categorie aparte, denumită muniție de tip *loitering*, sunt, de asemenea, integrate la nivelul tactic al operațiilor. Sistemele de rachete tactic-operative HIMARS, care au intrat ulterior în înzestrarea forțelor ucrainene, au fost și sunt folosite cu succes în zonele de est și de sud ale țării. Cel mai probabil, aceste sisteme au contribuit semnificativ la realizarea unei relative parități a celor doi adversari în ceea ce privește sistemele de lovire cu rază lungă de acțiune.

Aspectul de maxim interes pentru armatele vestice, referitor la întrebuintarea și efectele generate de aceste sisteme de armament, îl reprezintă letalitatea lor crescută. Letalitatea este dată de precizia ridicată, raza de acțiune extinsă și de capacitățile de infiltrație și lovire prin surprindere. Modalitățile inovative prin care vectorul de lovire se deplasează către țintă și o lovește fac dificilă contracararea acestuia și implicit contribuie la eficiența sistemului. Trebuie subliniat că letalitatea crește exponențial în situația în care se dispune de informații exacte privind locația țintei, capacitățile ISR fiind esențiale în acest sens.

Referitor la sistemul FGM 148 Javelin, folosit extensiv și cu succes în faza inițială a conflictului, modalitățile de lovire ale acestuia – *top-attack* și *flying top-attack* – au contribuit la distrugerea unui număr mare de blindate rusești. Aceste capacități au permis lovirea blindatelor în zona superioară, unde protecția este scăzută. Improvizațiile rusești, celebrele „cuști de fier”, s-au dovedit a fi ineficiente împotriva focusului *dual în tandem*, care are posibilitatea de a neutraliza protecții exterioare. Funcția *fire and forget* permite executarea focului și părăsirea punctului de origine imediat după lansare, evitându-se astfel contracarările inamicului (Lockheed Martin. f.a.). Sistemele antitanc în varianta britanică Next generation Light Anti-tank Weapon au fost foarte eficiente în mediul urban datorită posibilității de activare a rachetei la 20 m de la lansare (SAAB. f.a.).

Aceste sisteme de armament și-au dovedit cu adevărat eficiența în luptă prin distrugerea unui număr semnificativ de ținte, dar mai ales în cadrul acțiunilor tactice care au vizat blocarea coloanelor rusești, care, ulterior, au fost distruse prin focul precis al artileriei sau cu ajutorul rachetelor lansate de sistemele de aeronave fără pilot la bord. Deși ritmul operațiilor a scăzut considerabil după câteva luni, iar artileria este folosită extensiv pentru a „măcina” capacitățile adversarului, rachetele antitanc dirijate sunt încă utilizate cu succes de către cei doi combatanți (Khurshudyan 2022).

Dronele turcești Bayraktar TB2 și-au câștigat locul în cadrul operațiilor de luptă convenționale desfășurate în conflictul din Nagorno-Karabach (2020). Utilizarea lor a adus un avantaj tactic major forțelor azere în confruntarea lor cu armata armeană (Hecht 2022). Ucrainenii au exploatat această capacitate în primele zile ale conflictului, provocând pierderi grele rușilor. Profitând de ineficiența apărării antiaeriene organizate la nivelul grupurilor tactice de luptă rusești, forțele ucrainene au infiltrat dronele Bayraktar TB2 și au lovit prin surprindere atât elemente de manevră, cât și elemente de sprijin de luptă sau logistic. Mai mult, folosirea variantei Bayraktar Mini IHA a permis obținerea de informații esențiale, oferind coordonate precise pentru focul artileriei (Bendett 2022).

Muniția de tip *loitering* reprezintă un alt vector de lovire inovativ utilizat extensiv în conflictul ruso-ucrainean de către ambii combatanți (Deveraux 2022). A-

ceste capabilități sunt utilizate, mai degrabă, în scopul modelării câmpului de luptă, decât în cadrul operațiilor decisive. Posibilitatea de a le infiltra în dispozitivul inamicului a oferit oportunități de a lovi puncte de comandă, centre de comunicații, posturi de pază, patrulare sau elemente izolate. Apreciem că aceste sisteme afectează deopotrivă componentele fizică și morală ale capacității de luptă a inamicului. De aceea, integrarea lor la nivel tactic, îndeosebi pentru desfășurarea de acțiuni în medii sever restricționate, trebuie să constituie o prioritate pentru armatele occidentale.

Sistemele de rachete tactic-operative HIMARS, prin raza lungă de acțiune și precizia de lovire, dar și prin mobilitatea ridicată, oferă ucrainenilor un instrument de răspuns adecvat în raport cu superioritatea de foc a rușilor. Destinate operațiilor în adâncime, HIMARS permite lovirea punctelor de comandă, liniilor de comunicații, depozitelor de muniții sau concentrărilor/rezervelor de forțe. Necesitatea și utilitatea acestor sisteme cu rază lungă de acțiune sunt evidente în cazul operațiilor de luptă armată, atât în ofensivă, cât și în timpul executării operației de apărare (Watling și Reynolds 2022b, 22).

În acest moment, este greu de estimat în ce măsură aceste noi sisteme de armament vor genera ajustări la nivel doctrinar și operațional. Lupta armată nu funcționează după un algoritm matematic care să furnizeze, în mod exact, rezultatul unei confruntări. Deși aceste inovații în materie de armament și tehnică militară pot face diferența pe câmpul de luptă, deznodământul unei bătălii depinde în mod semnificativ și de alți factori calitativi și cantitativi, cum ar fi nivelul de instruire, cantitatea de resurse disponibile, determinarea și voința de a lupta a militarilor.

Mediul urban

Experiența câștigată de armatele vestice în cadrul operațiilor de contrainsurgență din Afganistan, Irak sau statele din nordul Africii nu trebuie ignorată și, mai ales, nu trebuie pierdută. Veteranii acestor teatre de operații au un *know-how* solid în ceea ce privește lupta în mediul urban. De multe ori, terenul urban a făcut irelevantă superioritatea tehnologică, soldații aliați fiind nevoiți să intre în contact direct și apropiat cu inamicul, trebuind să improvizeze și să se bazeze pe instinct pentru a supraviețui.

În debutul ofensivei terestre, pe toate direcțiile principale de efort au fost vizate cele mai importante centre urbane. Pe direcția de ofensivă Belarus-Kiev, capitala Ucrainei a devenit obiectivul principal. Forțele rusești au fost oprite la periferia orașului, iar bătăliile decisive pentru Kiev s-au dat în localitățile din proximitate: Hostomel, Bucha, Irpin, Brovarî sau Ivankiv.

În est, în ciuda așteptărilor, operațiile nu s-au desfășurat după tiparul celor din cel de-al Doilea Război Mondial. Deși terenul plat favorizează acțiunile manevriere cu blindate, acest lucru nu s-a materializat.

Nici nu ar fost posibil, având în vedere următoarele aspecte:

- insuficiența forțelor rusești pentru desfășurarea unor ample manevre pe direcții convergente, precum și insuficiența forțelor ucrainene pentru apărarea întregii dezvoltări a liniei frontului;

- utilizarea la scară largă a mijloacelor ISR, care a permis descoperirea oportună a concentrărilor de forțe ale inamicului, a re poziționării sau a infiltrării acestora, coroborată cu letalitatea crescută a sistemelor de armament moderne.

Astfel, operațiile militare s-au concentrat pe cucerirea sau menținerea controlului asupra centrelor urbane, acestea fiind considerate puncte-cheie în designul operației. Acțiunile desfășurate pentru obținerea controlului asupra localităților Izium, Lîsîceansk, Sieverodonețk, Bahmut, Herson, Nikolaev etc. demonstrează că războiul este eminentamente urban și, de aceea, identificarea unor informații valoroase despre modul de abordare a operațiilor de luptă în acest mediu este esențială pentru armatele vestice.

Superioritatea rușilor în artilerie a determinat o întrebuintare masivă a acesteia, cu scopul de a „pulveriza” apărarea ucraineană și a face imposibilă păstrarea pozițiilor. Însă, această abordare este consumatoare de timp și resurse, tempoul ofensivei fiind redus. Mai mult, realitatea conflictelor recente arată că evacuarea completă a populației din centrele urbane nu prea este posibilă, ceea ce obstrucționează considerabil desfășurarea acțiunilor forțelor și crește riscul producerii de victime și pagube colaterale semnificative. Acest lucru, cu siguranță, influențează negativ disponibilitatea populației locale de a susține un anumit adversar.

Revenind la compoziția forței, aducem din nou în prim-plan insuficiența infanteriei la nivelul batalioanelor tactice de luptă rusești angajate în operații în mediul urban. Caracteristicile acestui mediu impun utilizarea infanteriei pentru asaltul și securizarea clădirilor, controlul intersecțiilor sau a unor instalații/facilități-cheie, curățirea platformelor industriale sau a rețelilor subterane, ocuparea clădirilor înalte pentru observarea zonei, securizarea căilor de comunicații pentru deplasarea structurilor blindate. Forțele terestre rusești nu au putut realiza aceste sarcini tactice și, în consecință, au înregistrat pierderi constante și destul de mari pe timpul atacului localităților.

Un alt lucru care merită a fi amintit este letalitatea crescută a forțelor convenționale angajate în lupte urbane. Spre deosebire de armamentul de calibrul mic utilizat de insurgenți în diferite teatre de operații unde statele membre ale Alianței și-au dislocat forțe, combatanții conflictului ruso-ucrainean au întrebuintat cu precădere armamentul de infanterie de pe mașinile de luptă. Ucrainenii au suferit pierderi mari cauzate de tunurile de calibrul 30 mm de pe mașinile de luptă ale infanteriei și de mitralierele de calibrul mare de pe transportoarele blindate (Watling și Reynolds 2022a, 5). Proiectilele acestor sisteme de armament

pot perfora materiale dure, inclusiv pereții clădirilor, baricade improvizate cu saci de nisip, materiale lemnoase sau vehicule (Spencer 2022, 18). De aceea, trebuie avute în vedere următoarele două aspecte: realizarea baricadelor și a pereților de protecție din beton-armat și diminuarea posibilității ca aceste sisteme de armament să fie utilizate eficient.

În operațiile de contrainsurgență, datorită unor capacități ISR dezvoltate și suficiente în raport cu cantitatea de forțe angajate simultan, controlul forțelor era realizat relativ facil în mediul urban. Deși operau într-un mediu sever restricționat, luptătorii dispuneau de sprijin aerian apropiat în situațiile critice. Comunicațiile nu erau afectate, inamicul neavând capacități de bruiere. În cazul confruntării unor forțe armate regulate cu capacități operaționale relativ egale și extrem de ridicate, situația e diferită. Sistemul de comandă și control poate fi afectat, fie datorită acțiunilor ostile ale inamicului, fie din lipsa de resurse. Astfel, în prima săptămână a conflictului, capacitățile de război electronic ale rușilor au afectat serios sistemul de comandă și control al ucrainenilor.

În concluzie, menținerea unui sistem de comandă și control funcțional, care să permită exercitarea comenzii misiunii pe timpul operațiilor de luptă, este mai pregnantă ca oricând. Inițiativa comandanților de nivel mic este esențială, la fel ca și stabilirea unor măsuri de control alternative, îndeosebi în mediul urban.

Moralul și voința de a lupta

Moralul și voința de a lupta a militarilor reprezintă factori importanți în obținerea puterii de luptă a unei structuri. Susținerea externă a ucrainenilor nu a fost de la început la fel de consistentă ca în prezent, iar determinarea forțelor armate, dar și a populației, de a-și apăra țara au contribuit semnificativ la dorința statelor occidentale de a acorda sprijin. Motivația intrinsecă a soldaților profesioniști și a civililor mobilizați a făcut posibilă rezistența ucrainenilor, în ciuda unui avantaj inițial evident, atât cantitativ, cât și tehnologic, al forțelor rusești. Angajamentul clasei politice în lupta împotriva agresorului și, mai ales, profesionalismul, dedicarea și energia comandanților militari a oferit poporului ucrainean speranța supraviețuirii ca stat și, nu în ultimul rând, șansa de a obține victoria. Asistența militară oferită de Occident amplifică substanțial aceste speranțe (Watling și Reynolds 2022b, 2).

Luând în considerare aceste realități ale conflictului în desfășurare, identificăm importanța realizării unui nivel ridicat al moralului forțelor armate și al populației în cazul unei agresiuni armate. Voința de a lupta a acestora este un rezultat al determinării politico-militare în ceea ce privește asigurarea și gestionarea resurselor, profesionalismului comandanților-lor, justeții cauzei și a dovezii faptului că resursa u-mană nu este irosită fără folos.

Evoluția stării moralului militarilor ruși, pe timpul

desfășurării operațiilor în faza inițială a conflictului, trebuie, de asemenea, analizată și constituie reper pentru armatele moderne în ceea ce privește imperatiile gestionării acestei componente a puterii de luptă. Astfel, constatăm că moralul acestora s-a deteriorat constant ca efect al incapacității propriilor forțe de a înfrânge rezistența ucraineană. Conștientizarea implementării unui plan insuficient elaborat scade moralul militarilor. Neîncadrarea acțiunilor în spațiu și timp, precum și imposibilitatea de a răspunde la întrebarea „în ce scop?” amplifică confuzia și ambiguitatea. Incertitudinea unei cauze juste a planat în permanență asupra militarilor ruși. Disfuncționalitățile logistice, leadershipul slab, incapacitatea de a obține superioritatea așteptată și, mai ales, rezistența acerbă a ucrainenilor au afectat major voința de a lupta a rușilor și, implicit, puterea de luptă a acestora. Degradarea stării moralului a contribuit la eșecul operației ofensive ce a avut ca scop cucerirea capitalei Kiev și, după mai mult de șase luni de la izbucnirea războiului, starea moralului militarilor ruși nu pare a fi mai bună. Epuizarea excesivă, rata mare a pierderilor, dar și remunerația proastă lovesc puternic moralul acestora, după cum subliniază un raport al Ministerului britanic al Apărării din septembrie 2022 (Defence Intelligence 2022). Succesul ofensivei ucrainene din Harkov a pus și mai multă presiune asupra psihicului militarilor ruși, „spulberând” practic sentimentul deținerii superiorității de către forțele proprii.

Concluzii

Subliniem încă o dată faptul că analiza realizată este departe de a fi completă, atât din punct de vedere al profunzimii ei, cât și a posibilității de acoperire a tuturor aspectelor ce implică ajustări la nivelul operațiilor de luptă. Totuși, studiul de față se vrea a fi un semnal asupra necesității unei eventuale reconsiderări a modului de abordare a acestui tip de operații din perspectiva conflictului interstatal care are loc în proximitatea țării noastre.

Așadar, considerăm oportună evidențierea unor aspecte relevante și necesare referitoare la transformarea structurilor de forțe terestre ale armatelor vestice:

- nevoia de conștientizare a comandanților structurilor de forțe de nivel tactic, în special a celor de plutoane, companii și batalioane, asupra magnitudinii și gravității implicațiilor pe care operațiile de luptă clasice le pot avea asupra securității fizice și moralului subordonaților; acest tip de operații poate genera *victime multiple/mass casualty* la nivelul unităților tactice, diminuând capacitatea de luptă a structurii până la scoaterea ei din luptă;

- implementarea și exercitarea comenzii misiunii, ca filozofie de comandă, este esențială în cadrul operațiilor de luptă având în vedere incertitudinea și ambiguitatea existente la nivelul câmpului de luptă modern, precum și necesitatea de a lua rapid decizii

care nu permit asistența eșalonului superior;

- tranziția de la o abordare directă a operațiilor spre una indirectă, în care înfrângerea inamicului în plan psihologic reprezintă o condiție decisivă pentru înfrângerea capacităților sale fizice;

- realizarea de structuri tactice interarme de nivel brigadă/divizie (după caz) capabile să desfășoare operații de luptă la scară și intensitate mare pentru o perioadă îndelungată;

- configurarea forței astfel încât să se asigure premise pentru dislocarea rapidă a acesteia, câștigarea inițiativei, inducerea șocului asupra inamicului, susținerea îndelungată a operației; în situația în care se dispune de structuri de forțe terestre cu efective relativ reduse este necesară realizarea unei rezerve de personal care să aibă un minim de pregătire militară pentru realizarea eficientă a efortului de mobilizare;

- înzestrarea cu sistemele de armament a structurilor tactice trebuie să respecte principiul necesității modelării operației pentru eșaloanele subordonate; astfel, eșaloanele de nivel divizie trebuie să fie în măsură, prin structurile de sprijin luptă, să modeleze câmpul de luptă pentru brigăzile de manevră subordonate; la fel, corpul de armată, ca structură de luptă de bază la nivel operativ, trebuie să fie în măsură să diminueze puterea de luptă a inamicului, înainte ca acesta să fie angajat de către diviziile de manevră;

- dotarea și pregătirea forțelor, precum și doctrinele militare și procedurile operaționale, în special cele ale forțelor terestre, trebuie adaptate cerințelor și particularităților mediului urban, care, cel mai probabil, va fi scena de desfășurare, în viitor, a majorității confruntărilor militare; astfel, ele trebuie să acopere atât nevoia realizării superiorității necesare obținerii succesului, cât și cerințele ce țin de protecția populației locale și a infrastructurilor;

- realizarea instruirii în condiții cât mai apropiate câmpului de luptă, profesionalismul comandanților și cunoașterea situației operative, dublate de o permanentă raportare realistă la situația calitativă a înzestrării forțelor, cantitatea de forțe disponibile și calitatea instruirii și nivelul moralului, sunt factori care contribuie semnificativ la obținerea succesului în operație.

Istoria a demonstrat în numeroase cazuri că forțele armate, din varii motive, nu sunt pregătite adecvat provocărilor confruntărilor armate. Doctrina militară nu poate identifica întotdeauna caracterul viitorului război și cerințele care decurg din acesta. De aceea, cel care se adaptează mai rapid își va crește șansele de a supraviețui în „ceața” războiului și de a obține succesul. Forțele armate ucrainene se adaptează noilor cerințe ale războiului contemporan și la fel procedează și forțele rusești. Ambii oponenti integrează, la nivelul operațiilor, noile tehnologii existente, cu scopul de a obține o poziție de avantaj în raport cu adversarul. De asemenea, încearcă în permanentă să genereze o putere de luptă superioară față de cea a inamicului, printr-o gestionare eficien-

tă a resurselor disponibile. Superioritatea cantitativă și calitativă trebuie sprijinite de un sistem eficient de comandă și control, de un leadership performant care să contribuie la motivarea militarilor pe câmpul de luptă, iar comandanții militari ai ambelor părți cunosc bine acest lucru.

Conflictul ruso-ucrainean, deși indezirabil, scoate în evidență caracterul operațiilor de luptă contemporane și, de aceea, armatele vestice trebuie să evalueze atent potențialele implicații doctrinare și operaționale ce rezultă în urma studierii acestei confruntări. Identificarea unor deficiențe în ceea ce privește organizarea și înzestrarea forțelor, integrarea operațiilor la nivel multidomeniu, tacticile, tehnicile și procedurile curente, dar și procesul de generare a forței permit ajustări ulterioare care pot oferi răspunsuri la întrebările „cu ce luptăm?” și „cum luptăm?” în războaiele viitorului.

Bibliografie:

Bendett, Samuel. 25 April 2022. “Drones Over Ukraine.” Center for Naval Analyses. <https://www.cna.org/our-media/indepth/2022/04/drones-over-ukraine> (accesat 22.09.2022).

Bowen, Jeremy. 3 April 2022. “Ukraine war: Bucha street littered with burned-out tanks and corpses.” *BBC News*. <https://www.bbc.com/news/world-europe-60970818> (accesat 23.08.2022).

Davies, Lance. 2 March 2022. “Russian Urban Warfare and the Assault on Kyiv.” *Royal United Services Institute for Defence and Security Studies*. <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/russian-urban-warfare-and-assault-kyiv> (accesat 22.08.2022).

Defence Intelligence. 4 September 2022. “British Defence Intelligence Update Ukraine – 4 September 2022.” *Kyiv Post*. <https://www.kyivpost.com/russias-war/british-defence-intelligence-update-ukraine-4-september-2022.html> (accesat 19.09.2022).

Deveraux, Brennan. 22 April 2022. “Loitering Munitions in Ukraine and Beyond.” *War on the Rocks*. <https://warontherocks.com/2022/04/loitering-munitions-in-ukraine-and-beyond> (accesat 17.09.2022).

Dickinson, Peter. 4 August 2022. “Russian army faces morale problems as Putin’s Ukraine invasion drags on.” *Atlantic Council*. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/russian-army-faces-morale-problems-as-putins-ukraine-invasion-drags-on> (accesat 01.09.2022).

Freedman, Lawrence. 2021. *Strategia, o istorie completă*. Editura Litera. București.

Grau, Lester W.; Charles K. Bartles. 14 April 2022. “Getting to Know the Russian Battalion Tactical Group.” *Royal United Services Institute for Defence and Security Studies*. <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/getting-know-russian-battalion-tactical-group> (accesat 04.09.2022).

Hecht, Eado. Winter 2022. "Drones in the Nagorno-Karabakh War: Analyzing the Data." *Military Strategy Magazine*. Volume 7, Issue 4. <https://www.militarystrategymagazine.com/article/drones-in-the-nagorno-karabakh-war-analyzing-the-data> (accesat 26.09.2022).

John, Tara; Jonny Hallam, Nathan Hodge. 3 April 2022. "Bodies of 'executed people' strewn across street in Bucha as Ukraine accuses Russia of war crimes." *CNN*. <https://edition.cnn.com/2022/04/03/europe/bucha-ukraine-civilian-deaths-intl/index.html> (accesat 01.09.2022).

Jones, Seth G. June 2022. *Russia's Ill-Fated Invasion of Ukraine. Lessons in Modern Warfare*. CSIS Briefs. Center for Strategic & International Studies. https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/220601_Jones_Russia%27s_Ill-Fated_Invasion_0.pdf?Ggqjb.JsRbJzr_wlu5jrVT_Xe3AW3jur (accesat 28.07.2022).

Kagan, Frederick W.; Nataliya Bugayova, George Barros, Kateryna Stepanenko and Mason Clark. December 2021. *Forecast Series: Putin's Likely Course of Action in Ukraine. Strategic Misdirection: An Alternate Framework for Understanding Russia's Play in Ukraine*. Institute for the Study of War. <https://www.understandingwar.org/sites/default/files/Ukraine%20Invasion%20Forecast%20Series%20Part%201%20ISW%20CT%20December%202021.pdf> (accesat 20.06.2022).

Kagan, Fredrick W.; George Barros, Katya Stepanenko. 9 March 2022. *Russian Offensive Campaign Assessment*. March 9. Press ISW. Institute for the Study of War & AEI's Critical Threats Project 2022. <https://www.understandingwar.org/background-er/russian-offensive-campaign-assessment-march-9> (accesat 17.09.2022).

Khurshudyan, Isabelle. 5 August 2022. "It's an artillery war, but Ukraine still kills tanks with Javelins." *The Washington Post*. <https://www.washingtonpost.com/world/2022/08/05/ukraine-war-javelins-russia-tanks/> (accesat 28.09.2022).

Kofman, Michael; Rob Lee. 2 June 2022. "Not Built For Purpose: The Russian Military's Ill-Fated Force Design." Commentary. *War on the Rocks*. <https://warontherocks.com/2022/06/not-built-for-purpose-the-russia>

n-militarys-ill-fated-force-design (accesat 29.09.2022).

Lockheed Martin. f.a. "Javelin Weapon System." <https://www.lockheedmartin.com/en-us/products/javelin.html> (accesat 30.08.2022).

Ministerul Apărării Naționale. f.a. „Misiuni internaționale: T.O. Afganistan.” <https://misiuni.mapn.ro/blog/articles/view/52> (accesat 24.02.2022).

NATO. Februar y 2022. *Allied Joint Publication-3.2: Allied Joint Doctrine for Land Operations*. Edition B, Version 1. NATO Standardization Office.

Ramm, Aleksei. October 2019. "The Russian Army: Organization and Modernization." CNA Occasional Paper. *Center for Naval Analyses*. <https://www.cna.org/reports/2019/10/IOP-2019-U-021801-Final.pdf> (accesat 17.09.2022).

SAAB. f.a. "NLAW." <https://www.saab.com/products/nlaw> (accesat 30.08.2022).

Scrogin, James D. 2019. "Large-Scale Combat Operations: Relearning an Old Concept." Chapter 2 in *Large-Scale Combat Operations: The Division Fight*, by Dennis S. Burket. US Army Command and General Staff College Press Book. The Army University Press.

Spencer, John. 3 April 2022. *The Mini-Manual for the Urban Defender*. Version 4. https://www.johnspenceronline.com/s/Mini_Manual_Spencerv4_English_03APR22v2.pdf (accesat 19.09.2022).

Spencer, John; Liam Collins. 1 July 2022. "Waterworld: How Ukraine Flooded Three Rivers to Help Save Kyiv." *Modern War Institute*. <https://mwi.usma.edu/waterworld-how-ukraine-flooded-three-rivers-to-help-save-kyiv> (accesat 23.09.2022).

Watling, Jack; Nick Reynolds. 22 April 2022a. *Operation Z. The Death Throes of an Imperial Delusion*. RUSI Special Report. Royal United Services Institute for Defence and Security Studies. <https://static.rusi.org/special-report-202204-operation-z-web.pdf> (accesat 30.08.2022).

Watling, Jack; Nick Reynolds. 4 July 2022b. *Ukraine at War. Paving the Road from Survival to Victory*. RUSI Special Report. Royal United Services Institute for Defence and Security Studies. <https://static.rusi.org/special-report-202204-operation-z-web.pdf> (accesat 30.08.2022).

Responsabilitatea privind conținutul articolelor publicate în **Colocviu strategic**, inclusiv a opiniilor exprimate, revine în totalitate autorilor, cu respectarea prevederilor Legii nr. 206 din 27 mai 2004 privind buna conduită în cercetarea științifică, dezvoltarea tehnologică și inovare și Legii nr. 8 din 14 martie 1996 privind dreptul de autor și drepturile conexe, cu modificările și completările ulterioare. Sunt autorizate orice reproduceri, fără perceperea taxelor aferente, cu condiția precizării exacte a sursei.

Colocviu strategic

Redactor: CS II dr. Cristian BĂHNĂREANU
Pagină web: <https://cssas.unap.ro/ro/cs.htm>
e-ISSN 1842-8096, 974/2022

Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate

Adresă: șos. Panduri, nr. 68-72, sector 5, București
Telefon: 021.319.56.49, Fax: 021.319.57.80
E-mail: cssas@unap.ro, Website: <https://cssas.unap.ro>